

FORORD

I 1985 fikk Ringve Museum en stor og unik gave av direktør Henrik Jørgen Huitfeldt i Oslo: musikkhandlerfamilien Warmuths private brev, dokumenter, regnskapsbøker, attester fra tyske og norske politimyndigheter, teaterprogrammer, forlagskataloger, tegninger, dikt, avisutklipp, fotografier, autografer, notetrykk og diverse annet – alt i original. Både når det gjaldt omfang og innhold må samlingen kunne karakteriseres som enestående, med dokumentasjonsstoff som ikke finnes andre steder.

Med min musikkfaglige bakgrunn ble jeg svært interessert i samlingen og forsto umiddelbart hvilken verdi den hadde som historisk kildemateriale. I mitt arbeid med musikkhandelens historie i Norge (påbegynt 1975) ble jeg tidlig oppmerksom på det betydelige firma Carl Warmuth, og jeg kjente godt til det omfattende firmaarkivet som finnes i Nasjonalbiblioteket i Oslo, med firmaets brevsamling, leiebibliotek, notetrykk i tusentall og diverse andre samlinger som dekker de rundt 70 år Carl Warmuths firma eksisterte. Tanken om å skrive en egen bedrifts/personalhistorie lå fristende nær, og jeg så at det nye kildematerialet åpnet for å gi denne historien en ny dimensjon: et dypdykk i et stort handelshus der det var mulig å gi liv til menneskene bak bedriften.

Jeg måtte vente med å ta fatt på oppgaven til jeg hadde avsluttet arbeidet med musikkhandelens historie (dette omfattet nettutgave av *Notekatalogen*, en katalog over samtlige noter trykt i Norge mellom 1811 og 1909 og *Musikkhandelens historie i Norge frem til 1909*, den siste også i papirutgave), og av forskjellige grunner skjedde dette først i 2010. Det er derfor først de siste fem-seks år jeg har kunnet arbeide mer konsentrert med Warmuthene.

Arbeidet med denne boken har vært en reise rett inn i 1800-årenes Christiania. Jeg har kunnet fortelle detaljert om en families dagligliv, boforhold og forretningsvirksomhet. Menneskene er kommet oss nærmere, og det gjør historien enda mer spennende at Warmuthfamiliens medlemmer viser seg å ha høyst forskjellige karakter, intellekt og moral.

Takk til mine gode venner og hjelpere: min mann Håkon Sivertsen, professor emeritus Halvard Bjørkvik, forlagskonsulent Jan-Henrik Ingebrigtsen og professor Arvid O. Vollsnes.

Lillesand januar 2017

Kari Michelsen

Carl Warmuth 75 år gammel malt av Andreas Haavin i 1886. Riksantikvaren

PROLOG

CARL WARMUTH SENIOR (4. februar 1811 – 22. februar 1892) kom til Norge som en omreisende musiker. Ikke kjente han noen her og ikke hadde han noen penger. Før tre år var gått, hadde han ikke bare skaffet seg en tilfredsstillende bolig for seg og sin tilkommende, han hadde også startet det som skulle bli landet største og et av Skandinavias betydeligste musikketablissementer.

Portrettene viser en alvorlig, litt streng mann, som ser ut som om han er arbeidsom og nøysom. Det er ikke mye lettsinn eller humor å spore i dette ansiktet.

Carl Warmuth visste tidlig at han ville ut i verden og bli noe. Hans “indre stemme” hadde fortalt ham det den gang han var 15 år og bondegutt i en liten landsby midt i Tyskland. Han var musikalsk, han ville bli musiker. Men ikke en omreisende musikanter, han ønsket noe fast. Det viste seg å være vanskelig. Først etter ti år på landeveien, kom sjansen i Christiania, i Norge – langt hjemmefra. Sjansen var å satse på å etablere en musikkforretning, slik som de hadde mange av i Tyskland, men ikke i hans nye hjemland.

Carl Warmuth gjorde ikke noe halvveis. Han lærte seg norsk på rekordtid, ser vi av brevene. Han må ha vært mer enn alminnelig begavet. Han hadde omfattende kjennskap til musikkliv og musikkomsetning fra hjemlandet, og han hadde mange personlige kontakter. Han var disiplinert, utholdende og sterk. Han hadde ikke minst anlegg for handel og både sansen og evnen til å omgås penger.

Warmuths forhold til penger var ikke helt enkelt. Man kan gjerne kalle det pietistisk. Han kunne gjerne gi bort noen kroner til bursdager og markedsdager, men da svigersønnen ba om et større lån, var det blankt nei. Selv da svigersønnen nektet familien sin å omgås ham, myknet ikke gamle Warmuth.

Orden og system dannet grunnlaget for Carl Warmuths tilværelse. Orden i familien, i forretningen, i gården, i regnskapene. Han likte å kle seg ordentlig. Han kunne gjerne more seg – med kortspill, på Tivoli og på Bygdøy badeanstalt. Han likte god mat. Men

han likte ikke å reise. Han var ikke religiøs og ikke selskkelig anlagt. Men han var familiekjær og oppmerksom. Og klassebevisst – tiggere var tiggere mens han selv var borger av byen Christiania.

Senior hadde ett meget svakt punkt: sønnen Bernhard. Her gjaldt plutselig ingen moralske anfektelser. Bernhard fikk det han pekte på, han ble beskyttet og unnskyldt i så stor grad at familien og vennene reagerte.

Carl Warmuth var et arbeidsjern. Han traktet ikke etter fagre ord og berømmelse. Han gjorde det han hadde bestemt seg for og gjorde ikke stort vesen av seg selv. Det var da heller ikke noe oppstuss da han døde – slik som da sønnen døde bare tre år etter. Denne boken forteller historien om Warmuth.

1. OPPVEKST OG LÆREÅR. ALTONA

Barndomshjemmet

Carl Gottlob Friedrich Warmuth ble født i landsbyen Thalebra rett sørøst for Göttingen i landskapet – senere delstaten – Thüringen 4. februar 1811. Familien var som alle de andre i landsbyen bønder og hadde vært det i generasjoner. Miljøet var preget av ro og stabilitet og hardt arbeid. Faren var jordbruker Christoph Gottfried Warmuth (1762-1844) og moren Barbara Friedrike, født Rhodius (1778-1844).

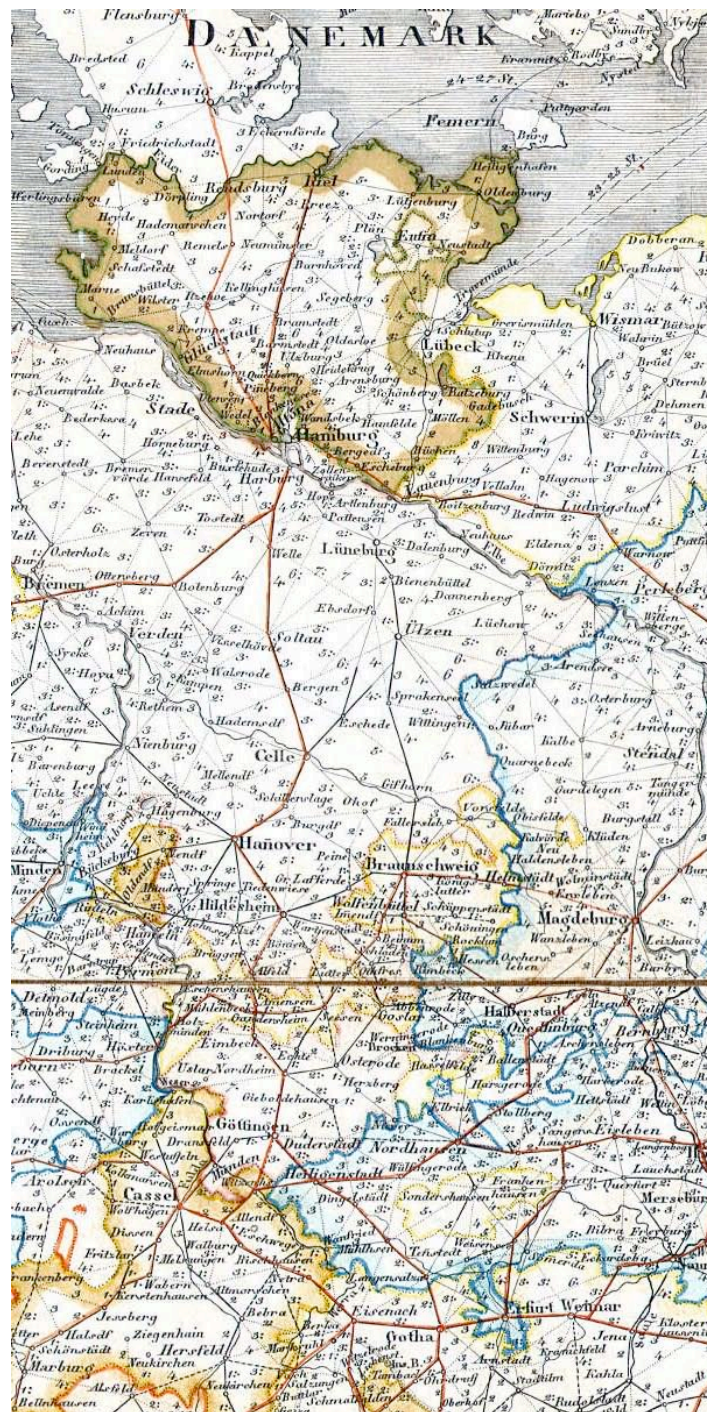
Gården til venstre er barndomshjemmet i Thalebra, foto ca. 1928. Privat eie.

Gården fra østsiden.

Fra denne lille og uanselige landsbyen, med et par hundre innbyggere rundt 1810, reiste vår Warmuth som femtenåring. Fjorten år senere, i 1840, kom han til Norge der han og hans virke skulle få grunnleggende betydning for landets kulturelle liv. Det var virkelig en klassereise.

Utsnitt av kart over post-reiserutene i Tyskland i 1833:

De vanligste reisemåter var med diligence eller med karjol: Diligence var en stor, lukket, firehjulet vogn, trukket av to eller flere hester, som i fast landveisrute befordret passasjerer, bagasje og post.

Karjol var en liten, åpen, tohjulet vogn, trukket av én hest. Det var ett sete for én person, ofte var det et sete for en skyssgutt bak. Dette var raskere transport enn med diligence.

Carl var nummer fire av fem søsken. Han var den eneste som brøt med den gamle landsbykulturen og flyttet ut og den eneste som ble musiker, de andre ble hvor de var og hva de var.

Søskenflokket har mange etterkommere i dagens Tyskland – en av dem bor til og med i det gamle barndomshjemmet i Thalebra.

Vi har ingen opplysninger om at noen i familien spilte noe instrument. De musikalske impulser må ha kommet andre steder fra, mest sannsynlig fra kirken. Den var landsbyens stolthet, bygget så tidlig som 1392. Her var det orgel og organist, og her var det musikalsk aktivitet.

Kirken i Thalebra rundt 1928. Privat eie.

En indre stemme

Warmuth forteller selv at han flyttet fra sine foreldre til Ellrich 23. juli 1826.

Avskjeden var hard, jeg gråt, foreldre og søsken gråt, ja, jeg så mange i byen som gråt. Hvorfor gjorde de det? Jeg var alles yndling, jeg var deres kjære lille Carl Warmuth.

Moren var mye syk og han måtte ofte pleie henne. Og likevel reiste han – fordi, skriver han: “En indre stemme drev meg ut i verden”.

Ut i verden betød i første omgang en reise 40 km nordover til Ellrich, en liten by med omtrent 2.000 innbyggere i år 1800. Stadsmusikanten i Ellrich ble Carls læremester, her ble han i første omgang i fem år, fra juli 1826 til 1831. Han fikk da attest som “gesell”, altså svenn. Denne attesten er datert 1. august 1831, skrevet på lerret, storslagent utformet og med seks undertegneres segl: stadsmusikanten Daniel Friedrich Meineke selv, en annen stadsmusikant Wilhelm Meineke (en bror, kanskje), svenn Friedrich Wilhelm Hahn, kantor W. Müller, G. Müller og Carls far G. Warmuth.

Stadsmusikantattesten, Ringve Museum

Attesten lyder slik:

Jeg underskrevne stadsmusikant Daniel Friedrich Meineke i Ellrich bekjentgjør herved at Carl Gottlob Friedrich Warmuth fra Thalebra er utdannet i instrumentalmusikk hos meg. Han har alltid vært ærlig og flittig ... Jeg anmoder derfor alle mine kolleger om å ha full tiltro til dette dokumentet og være nevnte C.G.F. Warmuth behjelpelig på alle måter.

Utdannet i instrumentalmusikk betød at nå kunne han spille først og fremst blåseinstrumenter som trompet, valthorn, trombone og obo, men også fiolin. En grundig utdanning.

De neste 5 år, fra han var 20 til 25 år gammel, ble også tilbrakt i Ellrich. I løpet av denne tiden ble Carl kjent med Julia (Juliane Fredrikke Christine Henriette), datter av kongelig fogd Johann Andreas Köhler (som arbeidet som skatteoppkrever og politi) og hustru Johanne Marie Sophie. De ble kjærester, men måtte vente i over ti år før Carl selv mente at han hadde fått en sikker nok inntekt til å kunne gifte seg. Julia hadde for øvrig fem søsken.

Braunschweig og Rojahn

Warmuth reiste videre til Gandersheim – i dag en del av Kassel. Her ble han nesten ett år, til april 1837, og her traff han Johan Friedrich Gottlieb Rojahn – et møte som skulle få vidtrekkende konsekvenser.

Gandersheim var i 1803 blitt innlemmet i hertugdømmet Braunschweig. Hertugdømmets sentrum og midtpunkt var byen Braunschweig, en stor by – 35.000 innbyggere i 1831, med en rekke solide kulturinstitusjoner og et sofistikert musikkliv. Mange av tidens operaer ble oppført her, også musikk av Johann Strauss d.e. Hoffkapellet hadde flere meget begavede musikere. Blant dem var de fire brødrene Müller som hadde en strykekvartett av europeisk format med omfattende turnéer, blant annet til Danmark. En annen av musikerne i orkestret var bassisten Johan Friedrich Gottlieb Rojahn (1798-1852).

Slottet før brannen i 1830. Wikipedia.

Vanstyre – opprør – brann!

I 1815 ble Karl II (1804-73) hertug av Braunschweig. Hans regime var preget av vanstyre og korrupsjon, og da også uår inntraff i 1830, ble situasjonen dramatisk. Folket gjorde opprør – slottet ble satt i brann og hertug Karl måtte flykte.

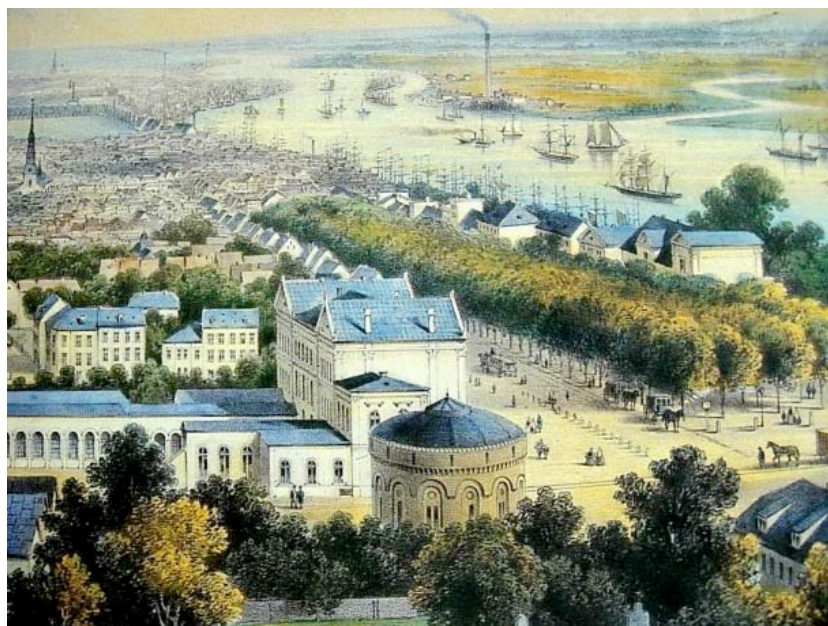
Dette gjorde levevilkårene meget vanskelige også for hoffkapellets musikere. Rojahn gjorde kort prosess, sluttet ved hoffkapellet i 1830, og sammen med andre musikere, deriblant vår Warmuth, stiftet han samme år et lite, ambulerende orkester som de kalte Harzmusikverein eller Harzverein etter fjellområdet i Thüringen.

De omreisende musikkapellene dukket opp på et tidspunkt da stadsmusikantene var på vei ut. Stadsmusikantvesenet kjenner vi i Europa fra 1200-tallet av. De var som de øvrige håndverksgruppene organisert i laug med en mester, svenner og læregutter. På sitt beste var de fremragende musikere. Laugsmedlemmene hadde enerett til de tjenestene de kunne gi, for eksempel hadde en lokal spillemann ikke lov til å spille i brylluper eller ved andre festligheter. Rettsprotokollene i Norge er fulle av stridigheter mellom stadsmusikantens folk og "fuskere". Etter hvert som samfunnet forandret seg, døde stadsmusikantembetet ut i løpet av 1800-årene – det hadde overlevd seg selv mens hoffkapellene og private musikkselskaper hadde vokst frem. Hoffkapellet i Braunschweig talte 32 musikere – til sammenligning hadde Haydns orkester i Eisenstadt vel 30 mens Musikselskabet i Bergen talte 29 musikere i 1827. De omreisende musikkapellene kunne av praktiske grunner ikke være like omfangsrike – Harzverein talte 9-12 musikere. Besetningen varierte, men stort sett var det én fløyte, to klarinetter, to valthorn, fire fioliner, én bratsj, én cello og én kontrabass – et svært anvendelig instrumentarium. Carl Warmuths hovedinstrument var valthorn.

Kapellet dro fra by til by – til Braunschweig, Hannover, Mecklenburg, Gandersleben, Goslar – og gav konserter. Warmuth hadde imidlertid slett ikke tenkt seg en tilværelse som omreisende musiker, og i et litt oppgitt brev til forloveden Julia i Ellrich, datert Goslar 11. mai 1838, gir han klar beskjed om hva han selv syntes om denne tilværelsen:

Da jeg reiste fra Ellrich, trodde jeg at jeg sikkert ville få en god stilling. Men det ser ut til å bli vanskeligere enn jeg hadde tenkt ... Neste tirsdag fortsetter vi mot Hamburg. Hvem vet hvor Gud da vil føre meg.

I mai 1838 kom så musikerne til Hamburg. Men her ble det problemer – kapellet kom i konflikt med stedets stadsmusikant, som fortsatt hadde en sterk stilling i Hamburg med enerett på alle former for både privat og offentlig musisering i byen. Det ble rettssak som Harzverein tapte.

Altona rundt 1850. Wikipedia

Og igjen så kan vi se hvordan tilfeldigheter endrer historiens gang:

Som følge av denne rettssaken dro Harzverein til Altona, den gang en by av betydning, i dag en del av Hamburg. Før musikerne kunne spille offentlig der, måtte de gjennomgå en prøve for den lutherske hovedkirkes kantor og organist. Warmuths attest er datert 26. oktober 1838 og han får et fint skussmål som musiker.

Det var dyktige musikere i kapellet Harzverein. I et Tyskland som var oppdelt i mange små stater med mange små og store fyrstehoff var det stort behov for små orkestre eller kapeller som kunne bidra til å forhøye glansen rundt fyrsten og hans hoff. Kapellene var mange og konkurransen skarp, også utenfor fyrstehoffene. Så våre musikere holdt et høyt musikalsk nivå, tok sitt arbeid meget alvorlig og skrev reglement. Dette reglementet hadde mange likhetstrekk med stadsmusikantenes. Det er bevart to utkast til reglement – skrevet nettopp i Altona, og her er reglene klare: Ved siden av musikalske ferdigheter satte ledelsen klare krav til musikernes oppførsel. Kom man for sent, uteble uten melding, var beruset, hadde glemt noe eller snakket i utide, ble det straffet med bøter. Man hadde å rette seg etter gruppelederne, holde orden i sine noter, og det var forbudt å spille i andre ensembler. Det står intet om antrekket, men vi kan bruke en illustrasjon fra Wien i 1845 med Strauss senior i sving i Volksgarten som pekepinn.

Altona var den gang under danskekongens herredømme. Da kong Fredrik VI døde i desember 1839, ble det innført totalforbud mot alt som het konserter og annen lystighet, man skulle ikke more seg når kongen var død! Situasjonen ble nå kritisk for Carl og hans venner.

Det var da Jacob Sanne dukket opp.